

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE VURMALI ÇALGILAR

Erbil GÖKTAŞ*

Müzik yapmak için kullanılan aletlere çalgı denir. Çalgıların türleri, tarihi, yapım biçimleri vb. konuları inceleyen bilim dalına ise çalgıbilim (organoloji) denir. Çalgı yapımı, bazı bilim alanlarını yakından ilgilendiren bir teknolojidir. Akustik bilimi ve sanat tarihi, bu yan dallar arasındadır. Çalgıların kullanımları ve tarih içinden gelerek aldıkları yeni biçimler, sosyolojik araştırmaların kapsamındadır. Arkeolojik araştırmalar ise çalgıların üçbin, hatta beşbin yıl önce kullanıldığını göstermektedir. Bu konuda Arp'ı örnek olarak gösterebiliriz. Günümüzde kullanılan hemen her çalgının eski çağlarda ilkel biçimleriyle varolduğunu biliyoruz. İlkçağ'da kullanılan ve günümüz çalgılarının atası sayılabilecek birçok türünün yapımında deri, tahta, madenler, kemik, kurutulmuş toprak vb. gibi malzemeler yer almıştır.

Çalgıbilim'in temeli XX. yüzyıl başlarında atılmıştır. Çalgılarda bulunan parçaların adlandırılarak uluslararası birer terim haline gelmesi de, bu yakın döneme rastlar. Müzik yazarı ve çalgı yapımcısı Victor Mahillon Çalgıbilim alanında önderlik eden bir uzmandır. Doğal olarak, bu alanda derinleşebilmek için, akustikçilerin ve etnomüzikologların katkılarına gereksinim duyulmuştur. İlkçağ'da Çinliler ve Hintliler, Ortaçağ'da Araplar, çalgıları sınıflandıran çalışmalar yapmışlardır. Ancak, bu sınıflandırmanın ve adlandırmanın daha bilimsel yaklaşımının XVI. yüzyılda Virdung ve Martin Agricola gerçekleştirmiştir. XVII. yüzyılda Praetorius ve Mersenne bu çalışmaları geliştirdi.

Çalgıların sınıflandırılması iki temel bölüme dayandırılmaktadır:

- 1) Birinci tür çalgılarda birer oyuk vardır. Bu oyuğun içindeki havada üfleme yoluyla titreşim oluşturulur.
- 2) İkinci tür ise, sert bir cisimden yapılmıştır. Vurma, sürtme ve parmakla çekme gibi yollarla bunlardan ses elde edilir. Bu ikinci tür çalgılar da kendi aralarında değişik sınıflara ayrılır:

Bu sınıflandırmada çalgının yapımında kullanılan maddenin cinsi, bükülgenlik ya da gerilme derecesi, titreşim tarzı gözönünde tutulur. Belli başlıları ele alınacak olursa, nefesli çalgılar şöyle ayrılabilir: Düdük, flüt gibi dili olmayan; trompet, korno gibi zarsı dilli,

* Atatürk Üniversitesi. Güzel Sanatlar Fakültesi. Sahne Dekorları Kostümü Bölümü Araştırma Görevlisi.

klarnet gibi basit dilli; obua gibi çift dilli, boru biçimindeki çalgılardır. Yalnız serbest dilli çalgılar, hem borulu hem de borusuz (akorden) olabilir.

Gerilemeyecek katı cisimlerden yapılmış çalgılar, çubuk, boru, lam, plak ya da küplerden oluşur. Hepsi ayrı maddelerden yapılır. Bunlardan ses elde etmek için birbirine vurmaya (kastanyet, zil) üstüne vurmaya (ksilofon, gong, çan), sallamaya (çingirak) gerekir. Bükülebilen maddelerden yapılan çalgılar parmakla çalınır.

Gerilebilir maddelerden yapılan çalgılar iki büyük aileye ayrılır:

1) Derili çalgılar, üstüne vurularak ya da sürme ile çalınır.

2) Telli çalgılar, telin üstüne vurularak (Santur, piyano), teli parmakla ya da araçla çekip bırakarak (arp, çembalo) ya da yay sürterek (keman) çalınır. Daha açık bir sınıflandırma esas alınırsa telli çalgılar iki sınıfta toplanır: Tek parçalılar (değnek, boru veya tabla üstüne kurulu kithara), ya da çok parçalılar, yani gövdesine sap takılı olanlar (arp, lavta, keman).

Ancak, günümüzde bile geleneksel sınıflandırmaya uyulmaktadır:

1) Telli çalgılar.

2) Nefesli çalgılar.

3) Vurma çalgılar.

4) Kendiliğinden ses veren çalgılar (çan).

5) Transpozeli (aktarımlı) çalgılar.

Şimdi konumuz olan vurma ya da vurmali çalgılar'ı geniş bir biçimde inceleyelim.

VURMALI ÇALGILAR

Batı dillerinde genellikle percussion adıyla anılmaktadırlar. Vurmali ailesi, tarihin en eski çalgılarının önemli bir bölümünü içerir. Bu çalgıların en ilkeleri bile çağdaş orkestraların vurmali arasında yer almaktadır. Bunlar, müziğin yalnızca ritm, renk ve dinamik gücüne katkıda bulunmakla kalmazlar, aynı zamanda müziğin melodik ve harmonik öğelerine de katkıda bulunurlar.

Vurmali Çalgılar denildiğinde "ses"leri el ya da bir gereçle vurularak üretilen çalgılar anlaşılmalıdır. Bunlar hemen her iklim ve kültürde yer sahibidir, bazılarında ise tek anlatım gereçleridir. Bu çalgılarda kendi tınlayanlar (idiofon), derisi tınlayanlar (membranofon) ile ayrılıklar gösterir. Her iki grupta da karakter yönünden kesinlik kazanmış ya da kazanmamış türler vardır.

Vurmali çalgılar iki ana dala ayrılır: Perdesi belirli olmayan ve tek ses verenlerle belirli sesleri perdeli olarak çıkarabilenler. Birinci

grupta trampet, dümbelek, davul, kastanyet, kaynana zırıtısı, kamçı vardır. İkinci gruba girenler vibrafon, ksilofon, marimbadır.

ORKESTRADAKİ VURMALI ÇALGILAR

Her türden vurmali çalgı orkestrada yer almıştır. Bu durum günümüzde de sözkonusudur. Ama en önemlisi yapısı kesinlik kazanmış bir “membarnofon” olan timpani'dir. Timpani üzeri deri kaplı yarı yuvarlak biçiminde iki maden kazandan oluşur. Deri gerilimi ya kelebek vidalarla ya da bir pedalla ayarlanarak ses yoğunluğu sağlar. Timpani'nin ataları askeri davullardır. Bir görüşe bakılırsa Avrupa'ya Haçlı Seferleri sırasında, bir başka varsayımına göre de Osmanlı ordularıyla girmiştir. Dramatik etkinliği yönünden orkestrada önemli rol oynayan timpani, bazı kez ikili bazı kez de üçlü olarak kullanılır. Timpani akord edilebilme üstünlüğüyle davuldan ayrılır. Timpaniciler bu çalgının az ya da çok gerilebilen dilleri üzerinde değişik sesler elde edebilirler.

Vurmalılarda birden fazla notanın olağan bir biçimde icra edilişi Beethoven ile başlar. Aynı yıllarda crescendo ve decrescendo gibi özelliklerden esinlenerek timpani ve timpani'nin kullanılması kendine özgü ve gelişkin bir sanat biçimine dönüşmüştür. XIX. yüzyılın ortalarına doğru orkestrasyon tekniğinde devrim sayılabilecek yenilikler gerçekleşmiştir. Vurmalıların kullanımı bu devrimin önemli bir parçasıdır. Berlioz, 1831'de Fantastik Senfoni'sinde dört timpani'yi birden kullanarak akor sesleri elde etmiştir. Berlioz, 1843'de yazdığı orkestralama kitabında timpani'nin çok yönlü tonal niteliklere sahip olduğunu vurgulamış ve bazı yapıtlarında bunu kanıtlamıştır.

XX. yüzyılda vurmalıların önemi daha da artmıştır. Glazunov ve Holst yapıtlarında sololara yer vermişlerdir. Rimski, Korsakov, Strauss, Stravinski ve Schönberg vurmalıları üst düzeyde değerlendirmeyi bilmişlerdir. Timpani için Pleranzorini (1814-1855) bir konçerto bestelemiştir. Türkiye'de ise Kemal Sünder'in Timpani Konçertosu 1986'da Haşim Yedican tarafından CSO (Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası) eşliğinde seslendirilmiştir.

Evrensel geçerliliği olmasına karşın vurmali çalgılar dünyaya Asya ve Afrika müziklerinin etkisi ile yayılmıştır. Timpani'nin ilk türleri Avrupa'da Haçlı Seferlerinden sonra görülmüştür. XVIII. yüzyılda Türk askeri müziği Avrupa'da derin izler bırakmış ve timpani benzeri davulun yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Mozart 1773'de yazdığı bir divertimento'da iki flüt, beş trompet ile so-do ve la-re'ye akord edilmiş dört timpani kullanılmıştır. Bu yapıtla birlikte timpani'nin özellikle bakır üflemeli çalgıları ne denli desteklediği

anlaşlmıştır. Simbal daha çok Gounot ve Saint-Saens gibi Fransız besteciler tarafından benimsenmiştir.

Trampet'e orkestrada ilk kez Rossini yer vermiştir. Orkestrada'ki "Membranafon" ailesinin diğer üyelerinden değişik türdeki trampetlerdir. Bas trampet bunların en büyüğü olup yumuşak başlı tokmak ile çalınır. Küçük trampet'de alttaki seselim derisi üzerinde tel gerilir, üst deriye vurulduğunda tıkırtılı bir ses ürer. Tahta çerçevedeki zilleri ve aynı çerçeveye gerili derisi ile tef "membranafon" ailesinin en küçük üyesidir. Tef derisine vurularak, sallayarak ve başparmaklar sürülerek ses verir. Çelik üçgen, Haydn, Mozart, Beethoven tarafından tatlı bir efekt olarak değerlendirilmiştir. Türk müziği üslubu dönemi geçtikten sonra bile bu çalgı geçerliliğini kaybetmemiş, Schumann ve Brahms'ın elinde daha da yaygınlaşmıştır. Liszt'in mi bemol Piyano Konçertosu'nda çelik üçgen bir ara solo yapar. XIX. yüzyıl Fransız bestecileri ve ayrıca Çaykovski, gong'u kullanmışlardır. Darbuka'yı Bizet ve Saint-Saens değerlendirmişlerdir.

Çağdaş müzikte vurmalarının önemi artmıştır. XX. yüzyılın başından beri vurmaları yeni müziğe damgasını vurmuştur. Afrika ritimlerinden esinlenen Albeniz ve her yeniliğe açık olan Schönberger gibi besteciler bu sürecin öncülerindedir. Schönberger 1911'de bestelediği yapıtında altı timpani ve bas davul ve tenor davul trampet, simbal, üçgen, tamtam, ksilofon, glockenspiel ve demir zincirler kullanmıştır.

En yaygın "idiofon"lar parmağa takılıp çalınan küçüklerinden çapı altmış santimetre büyüklere dek yuvarlak, ince maden levhalar "ziller"dir. Orkestralarda ziller çift kullanılır. Ya birbirlerine vurularak ya da sehpa üzerine tokmakla vurularak çalınır. Orkestradaki başka maden vurma çalgılar gong borulu çandır. Gong büyük bir maden yuvaraktır, dikey asılıdır, keçe başlı tokmakla ses verir. Borulu çanlar pirinç denilen alaşımdan yapılır, üzerlerine yine maden çekiçle vurularak çalınır.

"Glockenspiel" kromatik diziye göre ses veren yan yana bir dizi yassı çelik çubuklardan oluşur, küçük metal tokmaklarla ses üretir. "Glockenspiel"ın daha büyük ve yetkini "siliofon"dur. Bu çelik çubuklar yerine yassı tahta çubuklara yine tokmakla vurularak çalınır.

LATİN AMERİKA MÜZİĞİNDE VE CAZDA VURMALI ÇALGILAR

Caz'la birlikte vurmalarının konumu değişik bir niteliğe kavuşmuştur. Caz ve ardından gelen pop müziğinde ritim ve tomponun belirleyici özelliği, vurmalarının önemini artırmıştır. Vurmali çalgılar

senfonik orkestrada çok önemli bir rol oynamaz, ancak renk öğeleri olarak kullanılır. Müzik kültürleri ritmik prensiplere dayalı ülkelerde bu tür çalgıların önemi büyüktür. Örnek olarak Latin Amerika ve caz müziklerini sayabiliriz. Güney Amerika'da Brezilya ritm çalgıları büyük gruplarda toplanır, karmaşık bir görüntü yansıtır. "Mambo", "Bayao" ve "Samba" gibi danslar çoşturucu etkilerini yalnız ritmlerine değil vurmali çalgıların özel tınlarına da borçludur.

"Claves" adlı çalgı, birbirine vurularak ses sağlanan iki tahta çubuktur. Sehpa üzerindeki inek çanı yine sopayla vurularak çalınır. "Cabaza" üzerine dizili ipler gerili kurutulmuş asma kabağıdır, elle çevrilir, "Chocallo" içi kuru bitki tohumu ve saçma dolu tahta bir silindir, "Maracas" ise yine içleri tohum ve saçma dolu iki küçük kurutulmuş kabaktır, sallanarak çalınır. Önemli bir çalgı bakır silindire gerili deriyle oluşan trampete benzeyen "Timbal"dir. Çift olarak elle vurularak çalınan küçük trampetler "Bongo", yine elle çalınan derin trampetler "Conga"dir.

Doğa ürünlerinden ve eşyadan yapılan "Latin Amerikâ" çalgılarının yanısıra caz toplulukları ve bandolarda özel olarak geliştirilip kesinlik kazanmış vurmali çalgılar kullanılır. Bunlar genellikle küçük trampet, alt derisinde gerili tel bulunmayan "Tom-tom" denilen bir tür trampet pedalla hareketlendirilen tokmak vuruşuyla çalınan "Bas davul" (bateri), pedalla inip çıkan ve "Hi-hat" denilen ziller kullanılır. Cazda elle ve ayakla çalınan vurmali çalgılar bir ritm karmaşasıdır. Joe Jones, Elvin Jones ve Max Roach gibi ustalar bir müzikçi olarak ritm sorumlusu değil, aynı zamanda yaratıcısı olarak da seçkinleşmişlerdir. "Caz" ve "Rock"da yeni elektronik gereçlerin, vurmali çalgıların renk değişimlerine katkısı büyük olmuştur. "Caz"a katılmış bir başka maden vurmali çalgı büyük bir "Glockenspiel"i andıran "Vibrafon"dur. Seselim sorunu nedeniyle her ses çubuğu altına uzanan borulardaki hava bir elektrik motorunun çevirdiği mildeki kapakların açılıp kapanması sonucu titreşimli yumuşak bir ses yayar. Çalgı 1920'lerde "Caz" topluluklarına girmiş Lionel Hampton, Milt Jackson, Bobby Hutcherson gibi usta çalgıcılar elinde gelişmiştir. "Marimba"ysa "Vibrafon"un benzeridir. Ses çubukları tahtadır, seselim amacıyla boru yerine kurutulmuş kabaklar asılıdır. Tirinidad yerlilerinin "Steel durum-Çelik davul" dedikleri çelik benzin varilleri vurmali çalgıların en ilginçleri arasındadır. Varillin üst kapağı belirli ses bölgelerine ayrılıp aynı kalınlıkta dövülür, ses değişimleri sağlanır. Vurmali çalgılar en çok yenilik gözlenen en çok tür saptanan olandır. Seselime duyarlı her cins kapkacak, her cisim hele elektronikten de yararlanılırsa sınırsız türlerin kaynağı olmaktadır.

DÜNYADA ÇALGILAR

Bir ülkenin sahip olduğu doğal öğeler oradaki toplumun hangi tür çalgıları gerçekleştirebileceğini belirtmeye yardımcı olur. Ayrıca insanların yaşam biçimi ve düzeni de çalgıların kestiriminde rol oynar. Çobansı toplumlar kolay yapılabilen flüt benzeri çalgıları, göçerler küçük ve taşınabilir çalgıları, yerleşik toplumlar her tür çalgıyı ve çalgı gruplarını yeğ tutarlar.

İlkel toplumlar "İdiofon" denilen ve kendiliğinden tınlayan seselim niteliğine sahip öğelerden yapılan çalgılar kullanırlar. Arkeologlar Avrupa'nın Taşçağı'ndan kalma "İdiofon" sınıfı çalgıları bulup çıkarmışlardır. Vietnam'da bulunan taştan yapılmış bir çalgının beş sesli düzen içerdiği görülmüştür. Ayrıca insanlık tarihinin her çağında tahtadan, deriden ve başka öğelerden çalgılar yapıldığı da gerçektir. Vurmalı "İdiofon"lar arasında her zaman en yaygını, ortası oyuk ağaçlar olmuştur. Bunların en tipik örneği Afrika'da Assam'da Nega'ların yarık ağaç davullarıdır ve 13 m. uzunlukta olanları görülmüştür. Yapımında tüm kabile görevlenmekte, güçlü seselim sağlamak ve sesi uzaklara iletmek amacıyla destekler üzerine konmaktadır. Bu ses gereci, "Alarm", bayram ve törenleri belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu davullar da tamtamların özellikleri kabileden kabileyeye değişmektedir.

Parmakla çekerek çalınan çalgı ailesinin en ilkel türü çekilip bırakılarak titreştirilen küçük bir maden levhadır. Ses zayıf olduğundan ötürü bir seselim kutusuna çakılıdır. Afrika'nın "Sansa"sı türlü titreşim levhaları çakılı bir kutudan ibarettir. Aileden bir başkası da "Ağız trampeti"dir. Bu çalgıda seselim kutusu görevini ağız içi görür. Bu "Silofon"dur. Mozambik'de Çopiler bu çalgıdan oluşan topluluklarla konserler verirler. Bu çalgı ve topluluktan üreyen seslerle ancak Cava ve Bali adalarının "Gamelan" denilen çalgılarıyla oluşmuş gruplarda rastlanır. "Gamelan"lar maden çubuklara vurularak çalınan, seselim için bambuların kullanıldığı, seslerinin Batı'da "Silofon", "Glockenspiel" ve "Marimba" karışımıyla kıyaslanabildiği çalgılardır.

Çekiçle vurularak çalınan yuvarlak maden levhalar, "Gong"lar özellikle Çin, Tibet, Hindistan ve Burma'da yaygındır. "Membranofon" ailesinin deri gerilmiş vurmalı çalgılarının çok eskilerde kullanıldığı bazı belgelerden anlaşılmaktadır. İ.Ö.1000 yıllarından "Rigveda" adlı Hint edebiyat kitabına bu tür çalgılardan söz edilmekte, eski Yunan ve Romalıların kullandıkları sanılmaktadır. "Davul", "Kös", "Trampet", "Dümbelek" ve başka "Membranofon" biçimleri seselim kabına göre değişmekte, bu biçimlerden kazan ya da silindir yeğ tutulmaktadır. Pekçok ilkel topluluklar bu tür çalgılarda doğa üstü güçler olduğuna inanmaktadır. Doğu Afrika'daki bazı ilkel topluluklarda bir suçlunun

izlenmesi, kutsal davula ulaşım vurduğunda durur. Davul düğünleri haberler, kötü ruhları kovar, kötü havayı etkiler ve pek çok Afrika ülkesinde kralın simgesi olarak tanınır. Bu törenin çok eskilerde de geçerli olduğu, genellikle Ortadoğu'da yüzyıllarca yaygın kaldığı bir gerçektir.

Selçukluların tanıdıkları beyliklere bu kararlarına bir sancak, tuğ ve davulla bildirdikleri, para basma hakkı tanıdıkları tarihsel bir gerçektir. Sögüt yöresine yerleşmiş Osmanoğullarına özerklik simgesi olarak bir sancak, bir tuğ ve davul gönderildiğini örnek gösterebiliriz.

Nijerya'da kullanılan ve "Sandur" denilen bir tür tamtamin alt üst derilerinde gerilim bir iple değiştirilerek "Yoruba" denilen bir tür dil sesleri üretebildiği ve bu tür tamtamin adeta konuşturulduğu görülmüştür.

VURMALI ÇALGILARA ÖRNEKLER

TİMPANİ

Almanca'da Pauken, Fransızca'da Timbale İngilizce'de Kettle-drum, İtalyanca'da Timpani olarak adlandırılan bu çalgının kuturu 62 cm., yüksekliği 44 cm'dir.

Üzerine geçirilmiş deriye tokmakla vurularak çalınan, yarım küre biçiminde, derinin gerildiği küre bölümü alışımlı bir çalgıdır. Deri, gerginliğine göre belirli bir notayla uyum içindedir. Ses düzeni yapılabilir. Düzeni deriyi gövdeye saptayan çemberin kenarındaki kelekleri sıkamak veya gevşetmekle yapılır. Çok eski yıllara dayanan bir geçmişi vardır. Ordularda uzun süre kullanılmış bir çalgıdır. Batı'ya geçişinden sonra Operada, sonra 1760 yıllarında Manheim'de Senfoni Orkestrasında yer almıştır. Büyüklü küçüklü iki parçadan oluşan timpani XIX. yüzyılın başlarından beri mekanik olarak akord edilebilmektedir. Deriye iki tokmakla vurulur. Tokmakların ucu, istenen tonal özelliğe göre değişik maddelerden yapılır. Bu biçimde olanları çalınacak bestenin dizimine göre düzenlenir. Bu iki parçadan büyüğü, dizinin tonik, diğeri, dominantına göre düzenlenir. Notası, dördüncü çizgi Fa açkısı ile yazılır. Üç çeşidi vardır:

- a) Büyük Timbal : 68 cm
- b) Orta Timbal : 74 cm
- c) Küçük Timbal : 80 cm

İçlerinde en az kullanılan küçük timbaldir. İki timbal gerekli olan aralıklarda düzenlenir. Bu, beşli, dörtlü, üçlü, ikili veya altılı olabilir. Çoklukta sekizli olarak da kullanılır ve güzel bir etkisi vardır. Ağaç, deri kaplı, sünger başlıklı timbal tokmaklarının çeşitleri vardır.

Birinci; sert bir ses ve erkeli geçişler, ikincisi; daha yumuşak sesler, üçüncüsü; Kresendo ve PP, deyileri için uyundur. Timballer en güç tartım biçimlerini yapabilirler. Sesin söndürülmesi için, bir el tokmaksız olarak deriye yapıştırılır. Günümüzde üzerindeki küçük bir düğme ile akord edilebilen çeşitleri yapılmaktadır.

Timpani sözcüğü İtalyan'cada zaten çoğul anlamdadır. Tekili timpano'dur. Ama çoğunlukla birkaç timpano birden kullanıldığından, sözcüğün çoğul biçimi dilimize yerleşmiştir.

Beethoven dönemine kadar orkestralarda genellikle iki timpani bulunurdu. Günümüzdeki yaygın uygulama, tek müzikaçının kullandığı üç timpanidir. Bu çalgının başlıca işlevi, belirli bir notanın tekrarı ve arkasından gelen gümbürtüyle müziği vurgulamaktır. buna punctation denir. Değişik tokmaklarla daha yumuşak ya da kuvvetli ses çıkartmak mümkündür.

BÜYÜK DAVUL (BAS DAVUL)

Büyük davul kesin bir ses yüksekliği olmayan ama yine de kalın sesli, geniş çaplı bir davuldur. Büyük, yumuşak topuzlu bir sopanın gerili deriye vurulmasıyla ses elde edilir. Bütünüyle ritm değerlerine indirgenmiş bir nota yazısının kullanıldığı davul partisi genellikle bas anahtarında Do notasının bulunduğu yere yazılır.

Çok eski bir geçmişi vardır. Avrupa'ya Türklerden geçmiştir. Orduların sürekli çalgısı olan davul, kısa zamanda Orkestra ve Operalarda yer almıştır. Bu çalgının çalıcısı çok iyi bir kulak yeteneğine sahip olmalıdır. Hun Türklerinden birinin karısı olmuş Çin Prensesi yazdığı bir mektup şiirinde davul için şunları söyler:

Davulu her gece durmaz döverler,
Ta güneşler doğana dek dönerler.

İSKOÇ DAVULU

Bu çalgının yeri daha çok Gayda takımlarıdır. Fakat bugün yürüyüş bandolarında özentiyle aranılan ve yer verilen bir çalgı olmuştur. Belki de gösterişli bir çalış niteliği olmasındandır. Sopalarını düşürmeden döndürebilmek için uçlarına deri el şeritleri bağlanmalıdır. Döndürme işlemi yapılırken sopa sıkıca tutulamaz. Ancak deri el şeridini öyle bir ayarlamalı ki, sopa beş parmakla işaret parmağı arasında serbest kalsın. Sopayı döndürmek için çalgıcının davula bilek baskısıyla, fırlatılarak vurması önemlidir. Bu gerçekte çalgıcının yeteneğine bağlıdır. Kendisi bir çok biçimlerde bu işi yapabilir. İskoç davulunun en sevilen dört çalış biçimi şöyledir:

1) Sopanın biri baş üzerinden çevrilir ve diğeri ile davula vurulur.

2) Her iki sopa baş üzerinden çevrilir ve sonra her ikisiyle vurulur.

3) Önce her iki sopayla aynı anda yüze vurulur, sonra bu hareket diğer yüzüne yapılır.

4) Her iki sopa çaprazlarına vurulur. Yani, sağ sopa ile sol yüze, sol sopa ile sağ yüze vurulur.

Vuruşlu çalgıların bando içinde yerleştirilmesi çok önemlidir. Bu iş bandodaki çalgıların durumuna göre en olumlu sonuç alınana kadar deneyler yapılarak sağlanır.

Davulun bakımında derilerine özel bir dikkat gösterilmelidir. Özellikle derisini gererken çemberi sıradan değil karşılıklı olarak yapmak gerekir. Yağmurlu ve nemli havalar dışında davul derileri daima normal gerginlikte bulundurulmalıdır. Davul korunduğu yere bırakılırken, alaşımli kısımları iyice kurulanmalı ve deri üzeri örtülmelidir. Davulun deri bakımında kullanıldıktan sonra normal gerilimin 1/3 oranında gevşetilerek bırakılması uygundur. Islak deriler halinde kurumaya bırakılmalıdır. Yeni deriler ıslatılarak gerilir ve bu germe işlemi 1/3 oranında sıkılarak yapıp deri kuruduktan sonra normal gerginlik verilir.

TRAMPET

Almanca'da Kleine Militaertrommel, Fransızca'da Tambour, İngilizce'de Side Drum ve İtalyanca'da Tanburo olarak adlandırılan trampet orduların değişmez ve sürekli kullanılan bir çalgısıdır. Askeri duygular ve yürüyüşler için başarılıdır. En güç tartım biçimleri bile elde edilebilir.

Metal bir kasnağın hem üst hem alt yüzüne deri gerilmiş ses yüksekliği belirsiz, küçük bir davuldur. Trampetin alt yüzünde boydan boya gerilmiş teller vardır; trampete özgü "dızırtılı" sesi veren işte bu tellerdir. İstendiğinde bu teller kaldırılabilir. Vurma çalgıcı trampet çalarken iki sert tahta sopa kullanılır.

ZİL

Almanca'da Zimbeli, Fransızca'da Cymbales İtalyanca'da Cembeli olarak adlandırılan zil birbirine vurularak çalınan iki parçadan oluşmuştur. Vurmalı çalgılar arasında belki de en gürültülü olanıdır. Kenarları hafifçe içe bükülmüş daire biçimli bakır levhalardan yapılır. Dairelerin merkezine deri tutamaklar yerleştirilir.

Zilin ses yüksekliği belirsizdir, genellikle iki zil birbirine çarpılarak ses elde edilir. Ama bazen zillerden yalnızca birine bir ya da iki sopa ile vurularak da ses çıkartılabilir. Parti olarak normalde bas anahtarına yazılır. Notaları davul partisi ile yazılmaktadır. Zil

partilerinde sık sık rastlanan iki teknik terim vardır: Ses kendiliğinden yitip gidene dek zillerdeki titreşimin doldurulmamaması gerektiğini belirten “Laisser vibrer” ile sesin susturularak kesileceği anlamına gelen “Sec”. İstenilen etkiye göre çalabilecek çalıcı gereklidir. Dünyanın en ünlü ve en iyi zilleri Türk zilleridir. Sesinin rengi ile ve tartım göreviyle ayrı özellik taşır. Üçyüz yıldan beri Türk zillerinin ününü, İstanbul’daki Zilciyan ailesi yürütmektedir.

Ziller de özel bir bakım ister. Ağır bir cisim altına bırakılmaması gerektiği gibi, sert bir yere çarpmamak da gerekir.

BATERİ

Almanca’da Schlagezeug, Fransızca’da Batterie, İngilizce’de Percussion-Grouping ve İtalyanca’da Batteria olarak adlandırılan bateri vurmali çalgılara genel olarak verilen bir addır. Davul, trampet, zil vb. çalgıların toplu olarak düzenlenmesine bateri denmektedir.

ÜÇGEN

Almanca’da Triangel, Fransızca’da Triangle, İngilizce’de Triangel ve İtalyanca’da Triangolo olarak adlandırılan üçgen, çelikten üçgen biçiminde yapılmış bir çubukla vurularak çalınan bir çalgıdır. Notası çoklukla , davul partisi üzerine yazılır. Görevi beste süresince uzayacaksa ayrı bir partisi yazılır. Değişik tartım biçimleri elde edilebilir. Parlak, sevinçli veya çobanlama ezgilere paydaşlığı çok etkilidir.

Üçgenin yüksekliği, belirsiz sesi öylesine parlak ve nettir ki, ff gürlükle çalan bir orkestranın üzerine bile rahatlıkla duyulabilir. Üçgen partisi ya Sol anahtarına ya da Def partisine yapıldığı gibi özel olarak çizilmiş bir tek çizgi üzerine yazılır. (Aslında buraya kadar üzerinde durduğumuz vurma çalgılardan ses yükseklikleri belirsiz olanların tümü, çoğunlukla tek çizgi üzerine yazılan ritmik değerler ile gösterilmektedir).

DEF

Fransızca’da Tambour de basque olarak adlandırılan def yüzlerinden yalnızca biri üzerine deri gerilmiş yuvarlak bir kasnağın çevresi boyunca gevşek biçimde takılı metal plaklarla (ziller) donatılmış küçük bir davuldur. Çok eskiden beri kullanılmaktadır. Parmakla vurularak veya sallayarak çalınır. Heriki durumda da metal plakalardan şingirtı sesi çıkar. Def partisi ye Sol anahtarında sol çizgisinde (ikinci çizgi), ya da özel olarak çekilmiş birtek çizgi üzerinde gösterilebilir. Deften çeşitli tartımlar elde edilebilir. Notası, timbal, davul veya trampet partisi üzerine yazılır. Akord edilebilen defler de vardır.

GONG

Tepsi biçiminde büyük ve ağır bir metal levhadır. Yumuşak bir tokmakla vurularak çalınır. Uzak Doğu ülkelerinden Batı'ya geçmiş bir müzik çalgısıdır. Çeşitli büyüklüklerde olanları ve çeşitli sesler verenleri vardır. Özellikle korkunç ve ürkünç etkiler için kullanılır. PP., deyisinde sırlarla örtülü, FF., deyisiyle gerçekten korkunçtur. Çok pahalı olduğundan, Armoni muzikalarında pek kullanılmaz. Orkestralarda kullanılır.

KASTANYET

Almanca'da Kastangnetten, Fransızca'da Castagnettes, İngilizce'de Castanets ve İspanyolca'da Castanuelas olarak adlandırılan kastenyat içleri hafif oyuklu, iplerle orta parmaklarla takılarak avuç açılıp kapanmasıyla ses çıkartan, iki küçük tahta parçasından oluşmuş bir İspanyol müzik çalgısıdır. Değişik tartım biçimleri elde etmek için çok elverişlidir. Bu biçimler özellikle İspanyol müziğinin tartımlarını taşır.

ÇAN

Fransızca'da Cloche, İtalyanca'da Campana olarak adlandırılan çan, kökü tarih öncesine dayanan bir çalgıdır. Çan sallanmaya başlarken tokmakla vurularak ses çıkartılır. Verdiği temel notaya normal armonikleri eklenir (üst sekizli, beşli, küçük üçlü ve alt sekizli). Bu armoniklerin doğruluğu çanın ana çizgilerine bağlıdır (dış ve iç çevresi). Çanın akordu üstündeki alaşım ölçüsünü azaltarak yapılır. Alaşımın çanın neresinden azaltılacağı bellidir. Bunlar hep armoniğin çıktığı yerlerdir. Çanın alaşımı %78 oranında bakır, %22'de kalaydan bileşir. Günümüzde çanı sallamak için elektrik motoru kullanılmaktadır. Motor makarayı harekete geçirir. Eskiden makaraya ip sarılırdı. En dolgun ses içten vuran tokmakla elde edilir. Dıştan vuran çekiç kullanılırsa çıkan ses çok madeni olur. Bugün opera ve orkestralarda çan sesi akordlu madeni borulardan bileşen özel bir çalgıyla verilir.

Notası dördüncü çizgi Fa açkısı ile, Timbal veya Davul partisi üzerine yazılır. Gereğine göre bütün seslerde yapılabilir. Sesinin etkisi iki sekizli yukarıdandır. Bestenin yerine göre hangi boy çanın kullanılacağı bestecinin belirtmesi gerekir. Çanlar dokunaklı ve görkemli etkiler bırakır.

KSİLOFON

Fransızca'da Xylophone, Almanca'da Hoizharmonika olarak adlandırılan ksilofon XVI. yüzyıldan sonra müzik çalgıları arasına girmiştir. Güney Asya'dan çıktığı sanılmaktadır. Küçükten büyüğe doğru uzayan ve yanyana sıralanan, tahta veya alaşım düzlemlerinden oluşmuştur. Bu düzlemlere küçük tokmaklarla vurularak çalınır. Notası ikinci çizgi Sol açkısı ile yazılır. Ses dizisi genişliği büyük flütün aynıdır. Üç sekizli ses genişliğindedir. Sesler yazıldığından bir sekizli yukarıdan duyulur. Masalsı duyguları, cehennemi oyunları, ölü dansları gibi deyileri canlandırılabilir. Sesi açık havada duyulamayacak kadar güçsüzdür. Saint-Saens Ölüm Dansı ve Danimarkalı besteci Hc. Chr.Lumbye'nin yapıtlarıyla çağdaş orkestraya girmiştir.

KARİYON

Almanca'da Glockenspiel, Fransızca'da Karillon ve İtalyanca'da Campenetta olarak adlandırılan kariyon, dört çanın birden çalması anlamındaki Latince Quadrilio sözcüğünden, Fransızca karillon sözcüğü çıkartılmıştır. Üç çeşidi vardır:

1) Kolaylıkla taşınabilen kariyon: Lir biçimindeki bir demir kasnak üzerine çingiraklar veya dikdörtgen biçiminde çelik çubuklar sıralanmıştır. Bunların üstüne bir çekiçle vurularak çalınır. Kariyonun bu çeşidinden çabuk sesler elde etmek kolay değildir. Ses dizisi ikinci çizgi sol açkısına göre, dizinin birinci çizgisindeki Mi be ile, üstündeki ilk ek çizgili La b arasındadır. Duyuluşu bir sekizli yukarıdandır.

2) Yassı sandık biçiminde bulunan ve bir koruluk içinde olan, kromatik sırayla dizilmiş bir dikdörtgen biçimindeki çubuklardan oluşan kariyondur. İki çekiçle çalınır. Ses dizisi genişliği ve etkisi birincisinde olduğu gibidir.

3) İkinci çeşit kariyonun aynıdır. Yalnız çelik çubuklar yerine çalgıya uygulanmış bir dokunak yoluyla çalınır. Dizgesi en güç geçişleri kolaylıkla sağlamak için elverişlidir. Armoni Muzikalarında çoklukla ikinci çeşidi kullanılır. Kariyon kullanılacağı yerleri seçmek bestecinin işidir. Özellikle bayram duygusunu canlandırmada çok uygundur. Yerinde kullanmak gerekir. Besteyi coşkun ve renkli duruma getirir. Ancak yerli yersiz kullanmak doğru olmaz.

KAYNANA ZIRILTISI (RATTLE)

Beethoven ve Richard Strauss tarafından kullanılmıştır. Çağdaş müzik yapıtlarında sıkça yer alır.

ÇELESTA

Fransızca'da Tyophone olarak adlandırılan çeleska küçük piyano yapımında dokunaklı bir çalgıdır. Sesleri tatlı ve uyumludur. Mustel adında birisi oluşturmuştur. Özellikle senfoni orkestralarında kullanılır. Çalındığından bir sekizli yukarıdan duyulur.

Çelesta orkestraya ilk kez Peter Hilltch Tchikowsky (1840-1893)'nin Fındıkkıran Süiti ile girdi ve bütün dünyaca tanındı. Yukarıda adı geçen süit ilk kez 19 Mart 1982'de St. Petesburg'da çalınmıştır.

KAYNAKÇA

ÇALIŞIR, Feridun, **Çalgı Bilgisi**, Dağarcık Yayınları, Ankara 1967.

ÇALIŞIR, Feridun, **Sözlüklü Çalgı Bilgisi**, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1969.

GURLITT, Wlibald, **Riemann Musik Lexion**, B.Schott's Söhne, Mainz 1959.

HERZFELD, Friedrich, **Lexion Der Musik**, Im Werlag Ullstein, Berlin 1957.

KAROLYI, Otto, **Müziğe Giriş**, Çeviren: Mehmet Nemutlu, Pan Yayıncılık, İstanbul 1995.

LLYOD, Norman, **The Golden Encylopedla Of/Music**, A Division Of Western Publishing Company, Newyork 1968.

ÖZTUNA, Yılmaz, **Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

SAY, Ahmet, **Müzik Ansiklopedisi I**, Sanem Matbaası, Ankara 1985.

SAY, Ahmet, **Müzik Ansiklopedisi II**, Sanem Matbaası, Ankara 1985.

SAY, Ahmet, **Müzik Ansiklopedisi III**, Sanem Matbaası, Ankara 1985.

SAY, Ahmet, **Müzik Ansiklopedisi IV**, Sanem Matbaası, Ankara 1985.

THOMSON, Oscar, **The Intenational Cyclopedla of Music And Musical**, J. M. Oent And Sons Ltd., London 1975.

YENER, Faruk, **Müzik**, Türkiye Turing Ve Otomobil Kurumu Beyazköşk Yayınları, İstanbul 1983.

YENER, Faruk, **Müzik Kılavuzu**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970.